

אלימות מינית ומגדרית נגד בנות הרומה בפולין הכבושה במלחמת העולם השנייה ואחריה

מבוא

על אלימות מינית ומגדרית נגד נשים ונערות בנות רומה בימי מלחמת העולם השנייה והשואה אין אלא מחקרים מעטים. המעמיק שבהם הוא מחקרה של מישל קלסו, שהתמקדה באלימות מינית נגד נשים ונערות בנות רומה בטרנסניסטריה שבשליטת רומניה.¹ מאמרים אחרים רק מזכירים את צורת האלימות הזאת, בלי לנתח אותה לפרטיה.² מחקר זה מתמקד באלימות מינית ומגדרית נגד נשים ונערות בנות רומה באותו חלק של פולין שהיה נתון תחילה לכיבושה של ברית המועצות ואחר כך לכיבושה של גרמניה הנאצית, ולבסוף היה נתון שוב לכיבושה של ברית המועצות.

המחקר מתמקד בראש ובראשונה בשחזור אותן חוויות טרגיות של אלימות והתעללות מינית ומגדרית שחוו נשים בנות רומה לא רק מידי חיילים ואנשי ס"ס גרמנים ומידי משפטי פעולה, ובייחוד לאומנים אוקראינים, אלא גם מידי חיילים סובייטים שנלחמו בנאצים במלחמת העולם השנייה.³ אני מבקשת לבחון את הדיבור של הנשים הנפגעות, ושל

* כתיבת מאמר זה התאפשרה בזכות מענק מחקר לזכר פרד ומריה דבינסקי במרכז ג'ק, ג'וזף ומורטון מנדל ללימודי שואה מתקדמים במוזיאון ארצות הברית לזכר השואה.
אני אסירת תודה לד"ר דורוטה גלובקה ולד"ר רגינה מילהויזר על הערותיהן החשובות ועל תרומתן למאמר זה.

¹ Michelle Kelso, "No Shelter to Cry In: Romani Girls and the Holocaust in Transnistria," in: E. Bemporad and J. Warren (eds.), *Women and Genocide*, Bloomington: Indiana University Press (2018), pp. 137–158; Michelle Kelso, "Romani Women and the Holocaust: Testimonies of Sexual Violence in Romanian-Controlled Transnistria," in: D. Gosbee and J. DiGeorgio-Lutz (eds.), *Women and Genocide: An Anthology*, Canadian Scholars' Press/Women's Press (2016), pp. 37–72

² Brigitte Halbmayr, "Sexualized Violence against Women during Nazi 'Racial' Persecution," in: Sonja M. Hedgpeth and Rochelle Saidel (eds.), *Sexual Violence against Jewish Women during the Holocaust*, Waltham: Brandeis University Press (2010), pp. 29–44; Heiko Haumann, *Die Akte Zilli Reichmann. Zur Geschichte der: Sinti im 20. Jahrhundert*, Frankfurt a.M.: S. Fischer Verlag (2016) על תולדות הסינטי במאה העשרים].

³ היום כבר יש גוף מחקר הולך וגדל על האלימות המינית של חיילים גרמנים ושל משפטי הפעולה איתם וכן של חיילים סובייטים וחיילים אחרים של בעלות הברית בזמן מלחמת העולם השנייה. עם זאת, המחקר על ההתעללות המינית בבנות הרומה עדיין לוקה בחסר.

שורדות ושורדים אחרים, על האלימות הזאת, או את הבחירה להתמיד בשתיקה בנוגע לה. אני מבקשת לחקור היטב ולחשוף את מגוון הצורות, המצבים והדפוסים המורכבים של האלימות בקבוצות פושעים שונות, ולעמוד על השפעתן של הנחות תרבותיות ושל נסיבות על אלימות מינית ומגדרית נגד נשים ונערות בנות רומה. כדי לבחון מדוע נעשתה קבוצה מסוימת זו של נשים ונערות יעד לאלימות מינית ומגדרית אני מדגישה את ההשפעה של ייצוגן ותפיסתן באירופה כנשים אקזוטיות ומיניות.

רצח העם שביצעו הנאצים בבני הרומה, המכונה פעמים רבות סאמודאריפן (Samudaripen),⁴ נשאר בשולי השיח על השואה עוד עשרות שנים לאחר תום מלחמת העולם השנייה. גורלן של נשים ונערות בנות רומה, ובייחוד האלימות שחוו, זכה להתעלמות. טבעה הפטריארכלי בעיקרו של ההיסטוריוגרפיה של השואה תרם תרומה מכרעת לדחיקת האלימות נגד קורבנות ממין נקבה לשוליים,⁵ כל שכן כשמדובר באלימות מינית, נושא שנחשב טאבו והחברה מניאה נשים וילדות מלדבר עליו בפתיחות.⁶ הטאבו התרבותי בקרב קהילות הרומה אשר למיניות ולפרקטיקות בעלות קונוטציות מיניות מנע אף הוא דיונים פתוחים בנושא זה. בתרבות הרומה צניעותה ותומתה של אישה משפיעות במידה רבה על מעמדה ועל כבודה של המשפחה, ואונס נחשב מעשה שממית חרפה על הקורבן. לפיכך הדיבור על אלימות מינית נחשב אסור מבחינה תרבותית בקהילות הרומה המסורתיות בשל ההשלכות החמורות שעלולות להיות לו על הקורבן, בעיקר כיוון שמעורב בדבר גבר שאינו בעלה של האישה.⁷

כדי שלא לחשוף את זהות הקורבנות ציינתי רק את שמן הפרטי. אני עצמי בת רומה, ובכך אני מכבדת את המסורת התרבותית שלי ומכירה בחוקי הרומה ובקוד ההתנהגות שלהם, המגדיר את החוקים הפנימיים שלנו ובכלל זה ערכי מוסר, מנהגים, מסורות, איסורים חברתיים ונורמות של יחסי קרבה.⁸ החוויות הטראומטיות של נשים ונערות בנות

⁴ כיום מקובל להשתמש במונח פוראיימוס (Porrajmos, טריפה), שטבע והפיץ החוקר הבריטי בן הרומה איאן הנקוק (Hancock). ואולם כיוון שלמונח זה יש קונוטציות שליליות ולא הולמות, אני מעדיפה להשתמש במונח סאמודאריפן (רצח המונים), שהוא מונח ניטרלי ומכבד.

⁵ Zoë Waxman, *Women in the Holocaust: A Feminist History*, Oxford: Oxford University Press (2017); Regina Mühlhäuser, "Understanding Sexual Violence during the Holocaust: A Reconsideration of Research and Sources," *German History* 39, 1 (2021), pp. 15–36.

⁶ Na'ama Shik, "Description and Silence: Sexual Abuse in Early and Later Testimonies of Survivors and the Emergence of the Israeli Narrative," *Holocaust Studies* 27, 4 (2021), pp. 481–494; Martha Havryshko, "Listening to Women's Voices: Jewish Rape Survivors' Testimonies in Soviet War Crimes Trials," in: D. Nešřáková, K. Grosse-Sommer, B. Klacsmann, and J. Drábik (eds.), *If This Is a Woman: Studies on Women and Gender in the Holocaust*, Boston: Academic Studies Press (2021), pp. 221–241.

⁷ Kelso, "Romani women and the Holocaust," p. 62.

⁸ ראיו: Sławomir Kapralski, "Tożsamość Romów: etniczna, społeczna czy narodowa?," *Studia Romologica* 5 (2012), pp. 213–239. ["זהות הרומה: אתנית, חברתית או לאומית?"].

רומה מוצגות למטרות מחקר בלבד, בלי כל כוונה לפגוע במשפחה כלשהי של בני רומה. כנכדה של ניצולי השואה אני מבקשת לחלוק כבוד לכל הנשים שהיו קורבנות של תקיפה מינית או אונס במלחמת העולם השנייה.

מחקרים מן העת האחרונה מראים שלנשים ונערות ממגוון רקעים נשקפה סכנה של אלימות מינית בזמן מלחמת העולם, ואחת היא מה היה מוצאן, הלאום שלהן, הדת שלהן או מעמדן החברתי. עם זאת, האלימות שחוו נבדלה בעוצמתה, בצורתה ובדפוסיה ולא הייתה אחידה בכל הקבוצות, המקומות והתקופות.⁹ מאמר זה מבקש להוסיף על מחקרים אלו ולבחון את ההיבטים הייחודיים של האלימות המינית נגד נשים ונערות בנות רומה בפולין הכבושה.

מונחים ושיטת המחקר

המונח קורבנות/שורדות אלימות מינית בעימותים צבאיים כבר נידון זה זמן רב בשיח הפמיניסטי. הביקורת נסבה לעיתים קרובות על הקונוטציה השלילית של המונח "קורבן". מונח זה נוגע לצורה מסוימת של התעללות, שמתיישבת עם נקודת מבט שגודרון דאל סוקרת במאמרה ומתארת אותה ככזו הרואה בקורבנות אנשים ש"חסרים ככלל 'כוח', 'חוסן פנימי', 'אחריות', 'יכולת לנקוט יוזמה' או 'פעלנות יוזמת' [agency]". על פי הגדרה זו, קורבנות אינם מעצבים באופן אקטיבי את קורותיהם שלהם, הם "אינם משתתפים בהיסטוריה שלהם עצמם, [והם] 'חלשים' ו'פסיביים'". לעומת זאת, אני מאמצת את הקביעה של דאל עצמה שקורבן הוא "מי שסובל [או סובלת] מסיבות שאינן קשורות לפעלנות היוזמת שלו או שלה".¹⁰

אני נמנעת ממונחים בעלי קונוטציה שלילית כמו "צועני" או "צוענים", והם מופיעים כאן רק במובאות מתוך תעודות או הצהרות היסטוריות. המטרה העיקרית של מחקר זה היא לקרוא תיגר על סטריאוטיפים הנוגעים לתרבות הרומה, ובייחוד לנשים בנות רומה וסינטי. לציון הקהילה בפולין, שהיא מושא המחקר שלי, אני משתמשת אפוא במונחים רומה או בני רומה וסינטי.¹¹

⁹ Doris Bergen, "Sexual Violence in the Holocaust: Unique and Typical?," in: Dagmar Herzog (ed.), *Lessons and Legacies VII: The Holocaust in International Perspective*, Evanston: Northwestern University Press (2006), pp. 179–200; Regina Mühlhäuser, *Sex and the Nazi Soldier: Violent, Commercial and Consensual Encounters during the War in the Soviet Union, 1941–45*, extended and revised edition (trans.: Jessica Spengler), Edinburgh: Edinburgh University Press (2021 [German original 2010]); Maren Röger, *Wartime Relations: Intimacy, Violence, and Prostitution in Occupied Poland, 1939–1945* (trans.: Rachel Ward), Oxford: Oxford University Press (2020)

¹⁰ Gudrun Dahl, "Sociology and Beyond: Agency, Victimisation and the Ethics of Writing," *Asian Journal of Social Science* 37, 3 (2009), pp. 391–407, on p. 393

¹¹ Andrzej Mirga and Lech Mróz, *Cyganie. Odmiennosc i nietolerancja*, Warsaw: PWN (1994), pp. 116–117. ["צוענים: אחרות ואיסובלנות"].

כשחקרתי את העדויות של ניצולי השואה בני רומה וסינטי נתקלתי בתיאורים רבים של אלימות מינית ומגדרית נגד נשים ונערות מקהילות אלו. בהשראתם פניתי לנתח את המקרים שהוזכרו בעדויות שאספה בשנים 1997–1998 קרן השואה של אוניברסיטת דרום קליפורניה. בחנתי 181 עדויות בשפה הפולנית מתוך ראיונות שערך סטניסלב לסקובסקי, גבר שאינו מבני הרומה. כפי שהדגיש ארי יוסקוביץ, הארכיונים ההיסטוריים הנוגעים לניצולי השואה מבני הרומה והסינטי שוכנים בעיקר במוסדות יהודיים לחקר השואה. בארכיון קרן השואה של אוניברסיטת דרום קליפורניה, למשל, יש אוסף גדול של ראיונות עם שורדים בני רומה וסינטי, שעושה אותו למאגר העיקרי של עדויות רומאניות על השואה. כשבחן יוסקוביץ עדויות של שורדים בני רומה וסינטי הוא נדרש לחשיבות השליטה הנרטיבית והדגיש ששימורה של ההיסטוריה של קבוצה אחת בארכיונים של קבוצה אחרת מגביר את הסיכוי להטיות או פערים בייצוג.¹²

העדויות שבחנתי מתעדות פשעים של אלימות מינית ומגדרית שביצעו שלוש קבוצות: חיילים גרמנים, לאומנים אוקראינים וחיילים סובייטים. במאמר זה אני דנה בכל אחת מהן בסעיף נפרד. חלוקה זו מסייעת להבהיר את ההקשר הכרונולוגי והגיאוגרפי של האירועים. היא גם מאפשרת לנו לבחון את הדרכים השונות שבהן זכרו השורדות את מעשי האלימות שעשו הפושעים השונים, הבינו אותם ודיברו עליהם. האלימות המינית והמגדרית שנבנת במאמר זה התרחשה בשלושה אזורים גיאוגרפיים שונים בפולין הכבושה: בערים מרכזיות (כגון קיילצה [Kielce], ז'שוב [Rzeszów], פשמישל [Przemyśl] ולובלין), באזור הרי הקרפטים ובאזור ווהלין וגליציה. האזורים והערים מייצגים מקומות שבני רומה חיו בהם, בילו בהם את החורף או חיפשו בהם מקלט במלחמת העולם השנייה.

על רדיפת בני הרומה והסינטי באירופה לפני מלחמת העולם השנייה

גרמניה הנאצית שאפה להשמיד את העם שהיא כינתה "צוענים" בהתבסס על נימוקים גזעיים. יותר מ־94 אחוז ממי שעוקרו בכפייה על פי "החוק למניעת צאצאים החולים במחלות תורשתיות" שחוקקו הנאצים ב־1933 היו בני רומה וסינטי. ב־1935 חוקקו הנאצים את חוק נירנברג להגנה על הדם הגרמני והכבוד הגרמני, ששלל מיהודים, מרומה ומסינטי את האזרחות הגרמנית ואת הזכויות הבסיסיות שלהם ואסר עליהם להינשא לגרמנים. בני רומה וסינטי גם שימשו מושא למחקר ב"מכון לחקר ההיגיינה של הגזע והביולוגיה של אוכלוסיות אנושיות" בברלין, שבראשות רוברט ריטר (Ritter). פסאודו-מחקר זה נועד למיין "צוענים" ולחקור את הקשר הקיים לכאורה בין אתניות לפשע.¹³

¹² Ari Joskowicz, *Rain of Ash: Roma, Jews and the Holocaust*, Princeton: Princeton University Press (2023), p. 11

¹³ Joanna Talewicz-Kwiatkowska, "The Roma and Sinti in Auschwitz," in: Sławomir Kapralski, Maria Martyniak, and Joanna Talewicz-Kwiatkowska (eds.), *Voices of Memory*, vol. 7, Oświęcim: Auschwitz-Birkenau State Museum. International Center for Education about Auschwitz and the Holocaust (2011), pp. 13–15

ב־12 בדצמבר 1938 פרסם היינריך הימלר צו ל"מלחמה במגפת הצוענים"; הצו חייב רישום של כל בני הרומה והסינטי והנפקת תעודות זהות חדשות עבורם.¹⁴ ב־17 באוקטובר 1939 נאסר על הרומה והסינטי לעזוב את מקום מגוריהם ונקבע שעל הפרת האיסור ייענשו בכליאה במחנה ריכוז. ב־1940 החלו הנאצים לגרש את הרומה והסינטי מגרמניה ומאוסטריה לגטאות ולמחנות שהוקמו בפולין הכבושה.¹⁵

לפני המלחמה נמנו עם קהילת הרומה בפולין, בין השאר, רומה קרפטיים (המכונים Bergitka Roma) – מהם יושבי קבע ומהם נוודים למחצה, פולסקה רומה (רומה פולנים, Polska Roma), לובארי (Lovari) וקלדראש (Kalderash) נוודים. לצידם חיו בפולין שתי קבוצות קטנות יותר, Sasytka Roma (הידועים בשם סינטי) ו־Xaladytka Roma (רומה רוסיים). עקב קשרי הגומלין ביניהן ובין הפולסקה רומה נעשו שתי קבוצות אלו זהות מבחינה לשונית ותרבותית לקבוצת הפולסקה רומה.¹⁶

בדצמבר 1942 הורה הימלר לגרש "צוענים בני תערובת, צוענים בני רומה וצוענים ממוצא בלקני" למחנות ריכוז. בעקבות תוכנית מקיפה שהכין המשרד הראשי לביטחון הרייך בינואר 1943 הוקם מחנה הצוענים (Zigeunerlager), מחנה המשפחות של בני הרומה באושוויץ II (בירקנאו), בבחינת המחשה טרגית של "פתרון בעיית הצוענים".¹⁷

על פי המסמכים שבידינו, במחנה המשפחות של הרומה בבירקנאו נכלאו 20,982 בני רומה וסינטי, שזוהו במספרים מסדרת Z.¹⁸ כ־17,300 מהם מתו באופן טרגי מרעב וממחלות או נרצחו בתאי הגזים. עוד 1,715 בני רומה, שלא היו רשומים במחנה באופן רשמי, מצאו את מותם ב־13 בספטמבר 1943. בסתיו 1944 הוחזרו לאושוויץ כמה מאות בני רומה, שככל הנראה פונו לפני כן מהמחנה, ומתו שם. חשוב לציין שמספר הקורבנות בני הרומה והסינטי במחנה כולל גם לפחות 200 אסירים ואסירות בעלי מספרים מהסדרה הכללית, שנספו או נרצחו במחנה.¹⁹

כיוון שכמעט אין נתונים מדויקים על אוכלוסיית הרומה ועל ממדי רצח העם, קשה מאוד לאמוד את היקף הפשע. אומנם מעריכים שמספר קורבנות הנאצים מבני הרומה

¹⁴ Guenter Lewy, "Himmler and the 'Racially Pure Gypsies,'" *Journal of Contemporary History* 34, 2 (1999), pp. 201–214, on p. 201

¹⁵ Talewicz-Kwiatkowska, "The Roma and Sinti in Auschwitz," p. 15

¹⁶ Jerzy Ficowski, *Cyganie na Polskich drogach*, Warsaw: Nisza Press (2013), pp. 205–206. ראו: ["צוענים בדרכי פולין"].

¹⁷ Talewicz-Kwiatkowska, "The Roma and Sinti in Auschwitz," p. 16

¹⁸ העדויות שאני בוחנת במאמר זה אינן כוללות תיאורים של התעלות מינית בנשים ובנערות בנות רומה באושוויץ. משום כך נושא זה אינו נידון במאמר זה.

¹⁹ Helena Kubica and Piotr Setkiewicz, "Ostatni etap istnienia Zigeunerlager w obozie [השלב בירקנאו (מאי–אוגוסט 1944)]." *Zeszyty Oświęcimskie* 31 (2023), p. 277. האחרון של קיום המחנה הצועני במחנה בירקנאו (מאי–אוגוסט 1944)."

והסינטי מגיע לחצי מיליון בערך,²⁰ אבל כמה מומחים, כמו דונלד קֶנְרִיק, סבורים שנתון זה הוא סמלי יותר משהוא מדויק.²¹

הרומה והסינטי נכלאו בגטאות ובמחנות ריכוז, גורשו למחנות השמדה ונרצחו בהוצאות להורג המוניות בכל רחבי פולין הכבושה. ברדיפתם השתתפו רשויות שלטון גרמניות, ובכללן הז'נדרמריה והגסטפו, לצד לאומנים אוקראינים ששירתו בוורמכט ויחידות של צבא ההתקוממות האוקראיני שהתארגנו באופן עצמאי.²² רבים מנרצחי הרומה והסינטי נקברו ביערות ובאזורים כפריים. לאחר המלחמה הוצאו השרידים ממקומות קבורתם והועברו לבתי קברות מקומיים או לקברי אחים. יותר מ-200 מצבות זיכרון ברחבי אירופה מנציחות את נרצחי הרומה והסינטי, 36 מהן בפולין לבדה,²³ אבל קברי אחים רבים של הרומה והסינטי נשארו לא־מסומנים עד עצם היום הזה.²⁴

אקזוטיזציה והיפר־סקסואליזציה של נשים בנות רומה וסינטי

הדעות הקדומות והרדיפות שהיו מנת חלקם של הרומה והסינטי מימים ימימה חברו לתערובת של מיוזוגניה ושל משיכה לנשים נוכריות. נשים בנות רומה באירופה מתמודדות עד היום עם אקזוטיזציה וסקסואליזציה שלהן,²⁵ שמביאות לידי פגיעה מתמשכת ברווחתן.²⁶ את הסטריאוטיפים שדבקו בבנות רומה הנציחו דימויים חזותיים שלהן, שתיארו אותן כנשים יפות, משוחררות, משולחות רסן וחסרות מוסר. מדימויים אלו

²⁰ Sławomir Kapralski, "Roma Holocaust: The End of Silence," in: Anna Mirga-Kruszelnicka, Esteban Acuña C., and Piotr Trojański (eds.), *Education for Remembrance of the Roma Genocide: Scholarship, Commemoration, and the Role of Youth*, Cracow: Libron Press (2015), pp. 41–55, on p. 43.

²¹ Donald Kenrick, "The Genocide of the Gypsies: What We Now Know and What We Still Don't Know," *The Holocaust in History and Memory* 3 (2010), p. 28.

²² ראו: Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, pp. 15–152.

²³ Natalia Gancarz (ed.), *Na bister. Nie zapomnij. Do not forget*, Tarnów: Komitet Opieki nad Zabytkami Kultury Żydowskiej w Tarnowie (2020), p. 46.

²⁴ ראו: Justyna Matkowska and Marek Bodziany, "Upamiętnienie martyrologii Romów i Sinti w Niemieckim Nazistowskim Obozie Pracy i Obozie Zagłady w Treblince," in: Edward Kopówka (ed.), *Treblinka ostrzeża i przypomina!*, Siedlce-Warsaw: Museum Treblinka Press (2022), pp. 43–56, on p. 48. בגרמניה הנאצית, "בתוך: "טרבלינקה מזהיר ומזכיר!"

²⁵ Geoffrey Edwards and Ryan Edwards, "Carmen's Transfiguration from Mérimée to Bizet: Beyond the Image of the Femme Fatale," *Nottingham French Studies* 32, 2 (1993), pp. 48–54; Joseba Gabilondo, "On the Inception of Western Sex as Orientalist Theme Park: Tourism and Desire in Nineteenth Century Spain (On Carmen and Don Juan as Femme Fatale and Latin Lover)," in: Eugenia Afinoguénova and Jaume Martí-Olivella (eds.), *Spain Is (Still) Different: Tourism and Discourse in Spanish Identity*, New York: Lexington Books (2008), pp. 19–61.

²⁶ ראו: "Nowhere to Turn: Gender-Based Violence against Roma Women: Report of a Field Study of Roma Communities in Albania, Montenegro and the former Yugoslav

התעצבו תפיסות שהחפצו אותן, חתרו תחת האוטונומיה שלהן על גופן ואפשרו לראות בהן נשים שמעצם טבען הן וגופן הפקר.²⁷

שורשי האקזוטיזציה וההיפר-סקסואליזציה של נשים בנות רומה וסינטי נעוצים במאה השמונה-עשרה, שבמהלכה נפוצו בכל רחבי אירופה סיפורים ודימויים שיחסו לנשים נוכריות ארוטיות ומיניות. תכונות אלו יוחסו, בין השאר, לנשים בנות רומה כמו כרמן ואזמרלדה.²⁸ כפי שציינה ג'ודית אוקלי, נשים בנות רומה

היו מושא להשלכות ולהפרעות ארוטיות ואקזוטיות מצד החברה השלטת. לא-צוענים קישרו את דמותן לתכונות מיניות שחורגות מגבולות "תרבות" ה-Gorgio [התרבות הלא-צוענית] ולבעלי חיים מסוימים. ביחסים בין צוענים ובין Gorgio, הגברים של כל קבוצה משליכים את דמותה של מיניות נשית משולחת רסן על נשות הקבוצה הנגדית.²⁹

הסטריאוטיפיזציה המינית וההגזעה סיפקו ככל הנראה השראה לאלימות המינית והמגדרית שממנה סבלו נשים ונערות בנות רומה וסינטי במלחמת העולם השנייה. בספרות הגרמנית, למשל, כבר זמן רב קודם לכן תוארו נשים בנות רומה בקלישאות בעלות אופי אוריינטלי ומיני, וסופרים כגון היינריך גרלמן תרמו למיתוס הרומנטי שראה בהן נשים "אחרות" אקזוטיות נחשקות.³⁰ הדעת נותנת שסטריאוטיפים מיניים וגזעיים אלו עיצבו את האופן שבו תפסו חיילי הוורמכט ואנשי הס"ס נשים ונערות בנות רומה ואת התנהגותם כלפיהן. עלינו להניח שהם ראו בנשים ובנערות בנות רומה יצורים אקזוטיים, מיניים, והרגישו שהם רשאים "לכבוש" אותן. דימויים מעוותים אלו תרמו אפוא לצורות המסוימות של אלימות מינית ומגדרית שנאלצו נשים ונערות בנות רומה לסבול בזמן המערכה הגרמנית.

Republic of Macedonia" (UNDP, 2018). <https://www.undp.org/eurasia/publications/nowhere-turn-gender-based-violence-against-roma-women>

Justyna Matkowska, "Representations of Romani Women in Contemporary Polish and Romani Literature," *Critical Romani Studies Journal* 4, 1 (2021), pp. 56–73, on p. 68.

Ian Hancock. "'The Gypsy': Stereotype and Sexualization of Romani Women," in: Valentina Glajar and Dominica Radulescu (eds.), *"Gypsies" in European Literature and Culture*, London: Palgrave Macmillan (2008), pp. 181–191.

Judith Okely, *The Traveller-Gypsies*, Cambridge/New York: Cambridge University Press (1983), p. 202.

Heinrich Grellmann, *Historischer Versuch über die Zigeuner betreffend die Lebensart und Verfassung, Sitten und Schicksale dieses Volkes seit seiner Erscheinung in Europa, und dessen Ursprung* [1787], Charlestone: Nabu Press (2010) על הצוענים: אורח החיים והחוקים, המנהגים של העם הזה מאז הופעתו באירופה, ומוצאו". דוגמאות אחרות הן השירה של קלמנס ברנטנו (Brentano) ואכים פון ארניס (von Arnim) והספר הריאליסטי *Immensee* מאת תיאודור שטורם (Storm). למידע נוסף ראו: Nicholas Saul, *Gypsies and Orientalism in German Literature and Anthropology of the Long Nineteenth Century*, London: Routledge (2006)

דפוסים וקלישאות מעין אלו אפשר לזהות גם בספרות הרוסית. כפי שציינה אנה סובייסקה, הם היו נפוצים במיוחד בשירה הרומנטית הרוסית ובשירה הסימבוליסטית הרוסית, "שנטוו בהן [פנטזיות ארוטיות] סביב נשים בנות רומה שהתריסו כנגד הנורמות של נשיות 'מתורבתת' ובת הרומה תוארה בהן כבת המזרח היהירה".³¹ אפשר לייחס אוריינטליזציה זו של הרומה לטבעה האימפריאליסטי של הנפש הרוסית הגדולה, השואבת השראה מתרבות בני הרומה.³² בספרות הרוסית של תקופת הנאורות הוצגו בני הרומה לעיתים קרובות כסמלים של חופש, ואורח חייהם – כייצוג אידיאלי של חירות.³³ דרך הייצוג הזאת נמשכה גם במאה התשע-עשרה, ובספרות הרוסית רווחו תיאורים של בני רומה החיים בקשר הרמוני עם הטבע לצד תיאורים של שירה וריקודים מלאי חיות ובייחוד של נשים אוריינטליות יפהפיות, חושניות ומיניות.³⁴ בסך הכול ברור שסטריאוטיפים מיניים ואוריינטליים שלטו שנים רבות בתיאורים של נשים בנות רומה בספרות הרוסית ובתרבות הרוסית. סטריאוטיפים מושרשים אלו השפיעו קרוב לוודאי השפעה רבה על תפיסתן של הנשים בנות הרומה ברוסיה ותרמו אפוא לאלימות הקשה נגדן בזמן מלחמת העולם השנייה ולאחריה. הארוטיזציה של הנשים בנות הרומה יכולה להסביר את מעשי האונס הרבים, בייחוד בתקופה זו.

מן הסטריאוטיפים האלו הושפעו גם האוקראינים. הואיל וחלק ניכר מהקהילה האוקראינית הייתה נתונה לפני המלחמה לשלטון סובייטי, היא הייתה נתונה גם להשפעת מדיניות הרוסיפיקציה. מדיניות זו הביאה לידי מחיקה הדרגתית של השפה האוקראינית ולדיכוי הזהות הלאומית האוקראינית.³⁵ בעקבות זאת נחשפו האוקראינים לספרות הרוסית, שכללה פעמים רבות תיאורים אוריינטליסטיים ומיניים של נשים בנות רומה.³⁶

לסיכום, בגרמניה, ברוסיה ובמדינות ברית המועצות לשעבר, ובכלל זה באוקראינה, נתפסו הנשים בנות הרומה כיצורים מושכים ואקזוטיים, ובו בזמן כנשים שגופן וחייהן הפקרו. הן נקלעו למצב מסוכן שבו היו מושא להערות בעלות אופי מיני, להמעטה בערכן, לאלימות מינית, לתקיפה ולהתעללות מינית, לאונס, להשפלה, להפלות כפויות ולעיקור כפוי.

³¹ Anna Sobieska, *Dzieci Hagar. Literackie wizerunki Romów/Cyganów. Studia* [דמויות של רומה/צוענים ב"ספרות. חקר דימויים"], *imagologiczne*, Warsaw: Oficyna 21 Press (2015), p. 15.

³² ראו למשל את הפילוסופיה של ניקולאי ברדיאייב (Berdyayev), אפולון גריגוריב (Grigoryev) ואלכסנדר בלוק (Blok).

³³ ראו את יצירות הספרות של אלכסנדר פושקין (Pushkin), איוון דמיטריב (Dmitriev) וגבריל דרז'אוין (Derzhavin).

³⁴ ראו את יצירות הספרות של לב טולסטוי (Tolstoy), אלכסיי אפוחטין (Apukhtin) ואלכסנדר אוסטרובסקי (Ostrovsky); Sobieska, *Dzieci Hagar*, pp. 11–17.

³⁵ ראו: Paul Kubicek, *The History of Ukraine*, Westport, London: Greenwood Press (2008), pp. 97–118.

³⁶ ראו: Sobieska, *Dzieci Hagar*, pp. 11–17.

הטאבו על מיניות בתרבות הרומה

כדי להפריך את המיתוס שנשים בנות רומה הן נוודות "חופשיות" ו"פראיות" יש להכיר בכך שמנהגי בני הרומה, האיסורים החברתיים הנטועים בתרבותם והמבנים הפטריארכליים שלה מגבילים במידה ניכרת את החופש של הנשים בנות הרומה ואת מעמדן החברתי.³⁷ בתרבות הרומה, ששורשיה בתפיסה של אשמה ושל "טומאה" פולחנית, יש טאבואים חמורים בעניינים של ארוטיות ומיניות. נורמות תרבותיות אלו חודרות לדינמיקה המשפחתית, שבה האסדרה של מיניות מושפעת עמוקות מכללי המאגריפן (Mageripen) של הרומאניפן (Romanipen).³⁸ בהקשר זה נחשב לא-הולם שנשים יתנהגו בדרך שיכולה להיתפס קלת דעת או ידברו על נושאים שהם בגדר טאבו, ובכלל זה על מה שנוגע לחיי המין שלהן או לחוויות אינטימיות. עם זאת, חשוב לציין שקהילות בני הרומה נבדלות לעיתים זו מזו בפרקטיקות, בצורות ובאמונות המסורתיות שלהן. חשוב להבין שלא כל קבוצות הרומה מסורתיות במידה שווה ושאינן לראות ברומה מקשה אחת.

כפי שטוען ארי יוסקוביץ, "בני הרומה במחנה נאלצו להתמודד גם עם ההשפלה שנלוותה לחוויית הסבל לצד בני המשפחה הקרובים ביותר שלהם. האלימות המינית וההיחשפות לה כקהילה צילקו משפחות וערערו את המבנים הקהילתיים".³⁹ בגלל הטאבו על מיניות, האסירים בני הרומה במחנות לא רק סבלו סבל פיזי אלא גם הושפלו מעצם הצורך לשאת קשיים אלו לצד בני משפחתם. חוויה זו השאירה בקהילה פצעים וטראומה קבועים. יתר על כן, הניסויים האכזריים שעשו הרופאים הנאצים בנשים בנות רומה, ובהם הליכים כמו עיקור, הפלות והדבקה מכוונת של נשים הרות בטיפוס כדי לחקור את השפעותיו על עוברים,⁴⁰ לא רק סיכנו את חייהן אלא גם רמסו את זכויות היסוד של נשים אלו ואת כבודן.

חוויות כאלה של אלימות מינית עוררו רגישות והיה אסור לדבר עליהן בזמן המלחמה ולאחריה, איסור שהגביר אף יותר את סבלן של השורדות. האיסורים התרבותיים הישנים נושנים עטפו את הנשים והנערות בנות הרומה במעטה מחניק של שתיקה ומנעו מהן לשתף אחרים בחוויות הטרואומטיות המייסרות וקורעות הלב שחוו בזמן השואה.⁴¹ נשים בנות רומה חיו פעמים רבות בפחד ומיאנו לחשוף את האלימות המגדרית כלפיהן ואת הפגיעה והסבל שנגרמו להן מידי גברים במלחמת העולם השנייה. הן לא היו מסוגלות

³⁷ Matkowska, "Representations of Romani Women," p. 67.

³⁸ Adam Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na daro Romestar*, Sejny: Pogranicze Press (2004), pp. 175–176. ["אל תפחדו מהצועני"].

³⁹ Joskowitz, *Rain of Ash*, p. 30.

⁴⁰ ראו: Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, p. 192.

⁴¹ ראו: Karolina Przewrocka, "Twarze Carmen," *Dialog-Phenibe* 9 (2011), pp. 109–110. ["דיוקנה של כרמן"].

לספר על הזוועות שאירעו להן במחנות ובגטאות ונשאו את הטראומות והקשיים העמוקים לבדן, ללא תמיכה הולמת או הבנה.

אלימות מינית ומגדרית נגד נשים בנות רומה

במלחמת העולם השנייה נעשו אונס ואלימות עניין שבשגרה בעבור נשים שחיו באזורי המלחמה. בהקשר של מלחמה כוללת הסלימה האלימות המינית וזרעה פחד באוכלוסיות הכבושות, אות לסמכותו ולשליטתו של התוקפן.⁴² מעשים אלו גרמו לקורבנות טראומות מגדריות. ניתוח מגדרי יאפשר לנו להבין טוב יותר איך השתמשו פושעים גרמנים ואוקראינים באונס נרחב של נשים או במעשים של אלימות בעלת אופי מיני, כגון הפשטה כפויה והשפלה מינית מול בני משפחה, כדי להרוס בשיטתיות לא רק את הקורבנות אלא גם את בני המשפחה שלהן, קבוצות שלמות וקהילות מסוימות, על ידי ניתוק קשרים משפחתיים וחברתיים בעלי חשיבות מכרעת.⁴³ אלימות מינית וצורות אחרות של אלימות מגדרית היו חלק מהותי משיטות הפעולה של הפושעים ולכן אמצעי של רצח עם.⁴⁴

רק מעטות מניצולות השואה בנות הרומה שהעידו על קורותיהן העזו לספר בגילוי לב בעדויותיהן על מעשי אונס ועל התעללות שעברו. בהמשך הדברים אידרש לאופן שבו הן דיברו על אלימות זו ואבחן מה אנחנו יכולים ללמוד ממנו על מערכים שונים של יחסים בין קורבן לפושע ועל צורות ומצבים שונים של אלימות.

בגלל המסורת הארוכה של אורח החיים הנוודי והמורשת הנוודית, סילוף תפיסת הזמן עקב הטראומה ועשרות השנים שעברו, רוב השורדות בנות הרומה אינן מסוגלות לציין את התאריכים המדויקים של האירועים שחוו. במקום זאת הן נדרשות לעיתים קרובות לעונות השנה שבהן עברו עליהן החוויות הקשות האלה או מוסרות הערכה של השנים שבהן קרו הדברים. בנייתן שלהלן אני מנסה אפוא למסור כל מידע זמין שאפשר להפיק מהעדויות בעניין התאריכים והאתרים של פשעים אלו.

⁴² ראו: Mary Louise Roberts, *What Soldiers Do: Sex and the American GI in World War II*, Chicago: University of Chicago Press (2013), p. 87; Maren Röger, "The Sexual Policies and Sexual Realities of the German Occupiers in Poland in the Second World War," *Contemporary European History* 23, 1 (2014), pp. 1–21.

⁴³ Amy E. Randall, "Introduction: Gendering Genocide Studies," in: Amy E. Randall (ed.), *Genocide and Gender in the Twentieth Century: A Comparative Perspective*, London: Bloomsbury Publishers (2015), p. 2.

⁴⁴ ראו: Elissa Bemporad and Joyce E. Warren (eds.), *Women and Genocide: Survivors, Victims, Perpetrators*, Bloomington: Indiana University Press (2018); Carol Ritter and John K. Roth (eds.), *Rape: Weapon of War and Genocide*, St. Paul, MN: Paragon House (2012); Hedgpeth and Saidel (eds.), *Sexual Violence against Jewish Women during the Holocaust*.

מעשי אונס, ניסיונות אונס ואלימות מגדרית שביצעו גרמנים

על פי כמה עדויות, חיילים גרמנים ביצעו פשעים של אלימות מינית ומגדרית, ובכלל זה אונס, כנגד נשים בנות רומה בנסיבות שונות. עדות נוקבת אחת, חריגה למדי, היא עדותה של אווה, בת פולסקה רומה שנלקחה לעבודת כפייה בחקלאות בגרמניה הנאצית. התלאות שעברו עליה לא הסתכמו בהתעללות פיזית, שכן לא זו בלבד שמעסיקה (המכונה בפיה ה-Bauer, האיכר) ואשתו הפו אותה, אלא שהאיכר גם התעלל בה מינית. אשתו של האיכר ידעה על מעשיו הנתעבים של בעלה – היא ידעה שהוא חזר ואנס את אווה ושהיא אף הרתה לו. לאחר השחרור חזרה אווה לביתה וזמן קצר אחר כך ילדה בן. בעלה בן הרומה, שחיכה לשובה בכיליון עיניים, עשה מעשה יוצא דופן ואימץ את הילד.⁴⁵ מעשה זה נראה חריג למדי, שכן הנורמות החברתיות והתרבותיות של קהילת הרומה הכתיבו לרוב כללים מחמירים של התנהגות ודינמיקה משפחתית. נשים בקהילה זו נידונו פעמים רבות לנידוי. ההחלטה של אווה ובעלה לקבל ולגדל ילד שנולד בעקבות אונס משמשת דוגמה נוספת למורכבות המצב בזמן המלחמה. אפשר לשער שלנוכח הזוועות חסרות התקדים של המלחמה והחוויות הנוראות שחווה אווה בחרו בני הזוג לשכוח את העבר ואולי אפילו נאלצו להעמיד פנים שהילד הוא בנו של בעלה. לא ברור אם זה היה מקרה יוצא דופן או שזוגות אחרים קיבלו החלטות דומות, ויש לבחון זאת במחקרים נוספים.

סֵיִינָה, אישה מקבוצת הקלֶדְרָאש, מספרת על נסיבות אחרות של אלימות מינית קשה שהייתה מנת חלקן של משפחות של בני רומה שביקשו מקלט במאנקי (Mańki) שלידי ורשה. סֵיִינָה זכרה היטב שהחיים במקום מסתור זה באזור הכפר היו סיוט של אונס ואלימות. היא סיפרה שכחמישים בני רומה, ובכלל זה בני משפחתה, הוסתרו בכפר באסמים או במרתפים של איכרים, אבל לא היה בכך כדי להגן עליהם מאכזריות מינית. כששאל אותה המראיין לאיזה כפר נמלטו מוורשה ענתה סֵיִינָה: "מאנקי. רק התחבאנו שם באזור הכפר. הם באו ואנסו שם". היא מבהירה שיותר מחמישים איש הסתתרו בכפר ואחר כך מוסיפה: "מאוחר יותר בלילה הם באו ואנסו נשים בנות רומה. הם אנסו את אחותי והם אנסו גם מישהי שהייתה בהיריון. אז אימא שלי כל הזמן הסתירה אותנו, כי אנחנו היינו הצעירות ביותר, כדי שהם לא יאנסו אותנו". נרטיב זה שופך אור על האימה והסבל של אותן נשים בנות רומה, וכן על המאמצים הנואשים של אימהות להגן על בנותיהן ועל חוסן לנוכח האתגרים של נסיבות המלחמה.⁴⁶

סֵיִינָה נזכרה גם בתקרית כאובה אחרת, שאירעה כשעברו ממאנקי לכפר אחר. במקום החדש פנו גרמנים אל נער בן חמש־עשרה בערך וניסו לשחד אותו בלחם בתמורה למידע

⁴⁵ Interview with Ewa (born 1907, Lisice, Poland), USC Shoah Foundation *Visual History Archive (VHA)*, Interview 44566, April 8, 1998, Bytom, Poland; Interviewer: Stanisław Laskowski.

⁴⁶ Interview with Siejana (born 1928, Lwów, Poland), *VHA*, Interview 32294, June 5, 1997, Nieporet, Poland; Interviewer: Stanisław Laskowski.

על מקום הימצאן של נשים בנות רומה. הנער נאלץ לחשוף את מקום הימצאן, והנשים החלו לבכות ולצעוק מתוך מצוקה. למרבה המזל התערבו באירוע חיילים גרמנים מדרגה גבוהה יותר ושמרו לו קץ.⁴⁷

במקצת העדויות מעשי אונס שביצעו חיילים גרמנים רק נזכרים ולא נמסרים פרטים נוספים עליהם. כך, למשל, בעדותה של מריאנה מקבוצת הפולסקה רומה, ילידת 1913, אמרה בת משפחה שישבה לידה בזמן הריאיון ש"הוורמכט אנסו אותה".⁴⁸ למרבה הצער, המראיין לא ביקש ממנה הבהרות נוספות. לא ברור אם היא נאנסה כמה פעמים או שהאונס היה המוני, תרחישים שהיו יכולים לשפוך אור על טבעה השיטתי של האלימות שהופנתה כלפי נשים בנות רומה.

בעדותה של לאוקדיה מקבוצת הפולסקה רומה, ילידת 1929, מופיע תיאור קורע לב של ההתעללות שסבלו בני הרומה מידי הגרמנים. כמעט כל בני משפחתה של לאוקדיה, בהם אביה וחמשת אחיה, נעצרו ביער ליד אוסטרוביץ (Ostrowiec) [הסמוכה לקיילצה], שולחו לאושוויץ ומתו שם. הגרמנים חשדו שבני הרומה משתפים פעולה עם הפרטיזנים ולכן ביקשו להעניש אותם ונהגו בהם אלימות ואכזריות חריגות. עם שובם למחנה הרומה ביער הם הפכו אותם, אילצו אותם להתפשט והכריחו אותם לשכב על הארץ ולטבול בכוך. בזמן שחנקו את לאוקדיה, קרעו את חצאיותיה של אימה אניילה ממנה והורו לה לצעוד לתוך המדורה.⁴⁹

בעדויות של שורדים ושורדות בני רומה יש גם כמה תיאורים של ניסיונות אונס מצד חיילים גרמנים. אחד התיאורים הוא של עד הראייה יוזף מקבוצת הסינטי, יליד 1932. כשניסתה משפחתו של יוזף לברוח מפשמישל לצ'כוסלובקיה לקח מהם חייל גרמני את הסוס האפור שלהם. אחר כך ניסה יוזף לפנות לגרמנים ולבקש מהם שהסוס יוחזר להם, שכן נזקקו לו למסעם. אישה צעירה בת רומה הלכה עם יוזף לפגוש שני חיילים גרמנים. בזמן שאחד החיילים שוחח עם יוזף, האחר ניסה לאנוס את האישה הצעירה. היא זעקה לעזרה ויוזף התערב והציל אותה. החייל הגרמני היה בוודאי נכון, שכן הוא נתן לאישה חוט ומחט כדי לתקן את חולצתה הקרועה והפציר בה לשמור את האירוע בסוד. לאחר מכן עזרו הגרמנים למשפחה לקבל בחזרה את הסוס האפור שלה והרשו ליוזף ולאישה הצעירה לשוב למשפחתיהם.⁵⁰

⁴⁷ שם.

⁴⁸ Interview with Marianna (born 1913, Aleksandrja, Poland), VHA, Interview 49003, May 31, 1998, Swarzęd, Poland; Interviewer: Stanisław Laskowski

⁴⁹ Interview with Leokadia (in the interview description listed as Franciszka), (born 1929, Krynki, Poland), VHA, Interview 50108, December 22, 1997, Dębica, Poland; Interviewer: Stanisław Laskowski

⁵⁰ Interview with Józef (born 1932, Cieszyn, Poland), VHA Interview 35550, August 6, 1997, Andrychów, Poland; Interviewer: Stanisław Laskowski

זופיה מקבוצת הפולסקה רומה סיפרה אף היא שבסתיו 1943 הצליחה להימלט ממפגש מפחיד עם שני חיילים גרמנים. לאחר שנמלטה ממיידנק גרה בדירה בלובלין. בעדותה סיפרה על תקרית מטרידה שבה נכנסו שני חיילים גרמנים לדירתה. אחד מהם נעמד בפתח וכיוון אליה את נשקו, ואילו האחר התיישב לצידה והושיב אותה על ברכיו, והביע את כוונתו לפגוע בה. הוא סירב בתוקף לשחרר אותה וניסה לאנוס אותה. אלא שזופיה אזרה אומץ, הדפה אותו ממנה וברחה, כשהיא נחלצת אך בקושי מגורל נורא.⁵¹

יוזפה מקבוצת הפולסקה רומה, ילידת 1929, נזכרה אף היא כיצד מנעה מחייל גרמני לאנוס אותה. חייל גרמני שיכור שפגשו היא ודודניתה טוסיה בכפר ליד פיאסצ'נו (Piaseczno) תקף אותן וניסה לאנוס אותן. יוזפה וטוסיה הגנו על עצמן באומץ והכו את החייל בראשו במכל חלב ובאבנים שאספו מהקרקע. יוזפה הייתה אז רק בת שתים-עשרה או שלוש-עשרה. התקרית הטראומטית הטביעה בה את רישומה המתמשך, והיא סבלה אחר כך מביעותי לילה.⁵²

הלנה מקבוצת הרומה הקרפטיים, ילידת 1923, הצליחה לחמוק מכמה ניסיונות אונס של חיילים גרמנים. פעם אחת באו לביתם שבנידז'יצה (Niedzica) שלושה חיילים גרמנים וחיפשו אישה. הלנה, שילדה זמן קצר קודם לכן, הניקה באותו רגע את תינוקה. הגרמנים ניסו להציע למשפחתה מזון בתמורה לרשותם לקיים איתה יחסי מין. אימה התחננה לפנייהם שניחו לבתה ואמרה שהיא ילדה לא מכבר ושבריא אותה רופפת. למרבה המזל, הגרמנים ויתרו והסתלקו בלי לפגוע בהלנה.⁵³ הנרטיבים שופכים אור על ממצא חשוב בעניין שכוחותם של סיפורים על נשים שהצליחו במאמצייהן למנוע אלימות מינית. עם זאת, אין לראות בריבוי סיפורים מעין אלו עדות ליכולת אוניברסלית של נשים להגן על עצמן ביעילות. תחת זאת, יש בסיפורים אלו כדי להבליט את הסבירות שלשורדות שחמקו מתוקפיהן היה קל יותר לשתף את סיפוריהן בלי לחשוש שיומט עליהן קלון. לעומת זאת, ייתכן שנשים שלא הצליחו למלט את עצמן מידי התוקפים התמודדו עם רגשות בושה, וכדי להימנע מסטיגמה חברתית אפשרית בחרו בשתיקה ובסודיות. דיכוטומיה זו באופן שבו סופרו הסיפורים מרמזת שיתכן שהנרטיבים שאנחנו מוצאים בעדויות אינם מבטאים את ספקטרום החוויות במלואו ומבליטה את קשרי הגומלין המורכבים בין הפעלנות של השורדות, תפיסות חברתיות וגורמים המשפיעים על החלטתן של נשים לשתף חוויות טראומטיות או להסתיר אותן.

⁵¹ Interview with Zofia (born 1930, Annapol, Poland), *VHA*, Interview 35648, June 9, 1997, Garbatka, Poland; Interviewer: Stanisław Laskowski

⁵² Interview with Józefa (born 1929, Żyrdów, Poland), *VHA*, Interview 43787, January 31, 1998, Częstochowa, Poland; Interviewer: Stanisław Laskowski

⁵³ Interview with Helena (born 1923, Nowy Targ, Poland), *VHA*, Interview 37600, October 21, 1997, Nowy Targ, Poland; Interviewer: Stanisław Laskowski

ככלל, העדויות מראות שחיילים ואנשי ס"ס גרמנים תקפו נשים בנות רומה בכל מיני נסיבות ומצבים – אם תקיפות בעלות אופי מיני ואם תקיפות מיניות ממש. עם זאת, על פי מקורות שונים, לא כל מגע בין גברים גרמנים לנשים בנות רומה נעשה בכפייה או באלימות. קז'ימייז', שנולד ב־1930 למשפחה של בני רומה קרפטיים, סיפר על חוויה שונה שהיו מעורבים בה חיילים גרמנים. הוא נזכר שחיילים גרמנים צעירים היו באים בכל שבת בשעות הערב למופעים של הרומה בשצ'אווניצה (Szczawnica). לדבריו, חיילים אלו נמנעו מצריכת אלכוהול ותחת זאת רקדו עם נשים בנות רומה. נוסף על כך, קצינים בכירים היו פוקדים מפגשים אלו כדי לוודא שהם מתנהלים למישרין. קז'ימייז' הדגיש שבמפגשים אלו נהגו החיילים הגרמנים בכבוד בנשים בנות הרומה מעירו.⁵⁴

אלימות מגדרית ופגיעה מינית שביצעו לאומנים אוקראינים

נשים בנות רומה נפלו קורבן גם לפוגרומים שנעשו בכני הרומה ולטיהור אתני שארגנו לאומנים אוקראינים בשטח הפולני/אוקראיני של ווהלין וגליציה בשנים 1943–1947, וגם כמה פעמים קודם לכן. כשכבשו חיילים גרמנים את האזור, הם זכו לתמיכתם של לאומנים אוקראינים, ובכלל זה של הארגון האוקראיני הלאומני (OUN), של צבא ההתקוממות האוקראיני (UPA) ושל משטרת העזר האוקראינית. לקבוצות אלו ולגרמניה הנאצית היו אינטרסים אסטרטגיים משותפים, אבל היה להן גם סדר יום פוליטי משלהן. כמה לאומנים אוקראינים שיתפו פעולה גם עם האינזצגרופן של הס"ס וביצעו בפועל הוצאות להורג של בני רומה. ההשמדה רחבת ההיקף של בני הרומה התחוללה בעיקר בחבל ווהלין, שבו הם סבלו מרדיפה שיטתית הן של הנאצים הן של הלאומנים האוקראינים. ראוי לציין שהלאומנים האוקראינים הבחינו בין בני רומה פולנים לבני רומה אוקראינים, בעיקר על בסיס בקיאותם בשפה האוקראינית. לאמת המידה הלשונית הזאת היה תפקיד מכריע בקביעת גורלן של קהילות אלו.⁵⁵

הסיפורים על אכזריותם של לאומנים אוקראינים לבנות רומה בוהלין ובגליציה בעדויות של ניצולי השואה מעוררים חלחלה. יוליה, בת קלֶראש ילידת 1929, היא מהשורדות שהעידו על מעשי הזוועה שנעשו שם. עדותה היא ראייה חיונית למציאות הקודרת שנשים בנות רומה נקלעו אליה מאז פרוץ מלחמת העולם השנייה. זכור לה שאימה רוזליה, אחותה הייקה והאחיות של אימה פּוּולקה ופיוויצקה, עם עוד שמונה נשים בנות רומה, נרצחו באכזריות בפסחא 1940 באזור דובישצ'ה (Dubiszcz) שבקרבת רוז'ישצ'ה (Rożyszcze). הרוצחים היו לאומנים אוקראינים, קרוב לוודאי אזרחים או חברי הארגון האוקראיני הלאומני. יוליה מספרת: "אימא שלי עברה לאזור הכפר, וגם אחיותי עברו לשם, לצד דודותי, והן נהרגו, נרצחו. [...] 12 אנשים נהרגו." בנות משפחתה של יוליה חוו

⁵⁴ Interview with Kazimierz (born 1930, Szczawnica Wyżna, Poland), *VHA*, Interview 37923, November 21, 1997, Szczawnica, Poland; Interviewer: Stanisław Laskowski

⁵⁵ *Ficowski, Cyganie na polskich drogach*, p. 151

זוועות שאין לתאר במילים. הכאב ניכר בפניה כשהיא מספרת על זיכרונות טראומטיים אלו: "אדוני, הם כרתו להן את הלשון, תסלח לי על השפה, הם כרתו להן את השדיים. הם עינו אותן כאלה עינויים. הם אנסו את שתי האחיות שלי [אחות ודודנית], הן היו רק ילדות".⁵⁶ המשך הדברים היה מבעית לא פחות. כשניסו הרומה לקבור את גופותיהן ארבו להם סכנות נוספות:

אבי ואנשים אחרים מהרומה, ודוד שלי, הלכו למקום שהן נהרגו בו, נרצחו ביער, הם הלכו לקחת את הגופות ולהביא אותן חזרה לקבורה ראויה בבית העלמין כדי שנדע איפה קבורים הורינו, שנרצחו [...]. אבל כשאבי הלך עם החיילים [הפולנים] הם בקושי נמלטו כי הם כמעט הרגו את כולם, גם את החיילים וגם את הרומה.⁵⁷

בגלל הסכנה המתמשכת נמנע מבני המשפחה לקבור את הגופות של קורבנות הטבח. מחשש לשלומם שלהם ובגלל הפחד מאלימות האוקראינים הם החליטו לעזוב את האזור ונסעו ללוב.

יוליה גם מספרת בזיכרונותיה שראתה גופות של נרצחים שהוצגו לראווה בתהלוכות בחוצות הערים:

בני אדם ראו את הסבל, אדוני, כשהם רצחו פולנים ממש כמו [שרצחו] את אותם יהודים [...]. זאת הייתה העגלה הזאת, שמובילים בה מספוא, והם עשו מזה הצגה [...]. קוצי התיל הדוקרניים, חוטי התיל האלה, אנשים שנרצחו. [...] תסלח לי על השפה. שדיים נכרתו, לשונות נכרתו, ואנחנו הילדים ראינו את זה, הו, אלוהים. הם עברו בערים והציגו אותם לראווה.

לאסונה, יוליה הייתה עדה בילדותה לאלימות מינית ולדהיזומניזציה של בני משפחתה ושל שכניה. מראה הנרצחים והגופות המושחתות רודף אותה עד היום.

מריה, ילידת 1929, מבני הרומה הקרפטיים, אף היא סיפרה על מעשי רצח ועינויים מחרידים של נשים בידי צבא ההתקוממות האוקראיני. מריה מגוללת סיפור נורא על סבתה קאשה (ברומאני Parni Romni), שעונתה ונרצחה בידי אוקראינים בפלוביצה (Płowice) שלייד סנוק (Sanok): "היא הייתה אישה יפה מאוד. יפהייה [...] האוקראינים הרגו אותה וזרקו אותה לתעלה לצד הדרך". סבתה של מריה נפלה קורבן לאכזריות העולה על כל דמיון: מְעַנְיָה כרתו את שדיה בטרם הרגו אותה, ואת גופתה המושחתת השליכו לתעלה.⁵⁸

⁵⁶ Interview with Julia (born 1931, Szumsk, Poland), *VHA*, Interview 43584, February 6, 1998, Częstochowa, Poland; Interviewer: Stanisław Laskowski

שם.⁵⁷

⁵⁸ Interview with Maria (born 1929, Mszana, Poland), *VHA*, Interview 45718, May 6, 1998, Zgorzelec, Poland; Interviewer: Stanisław Laskowski

העינויים, הטלות המום הפולחניות וחילול הסמלים הקשורים ליכולתה של הקבוצה להתרבות, כגון כריתת שדיים ולשונות – כל אלו מדגימים את מה שהחוקרים מכנים “מעשי זוועה כנגד כוח החיים” (life-force atrocities). מושג זה, שטבעה אליסה פון יודן-פורגיי, כולל

דפוס אלימות בעל מאפיינים פולחניים שמופנה כנגד כוח החיים של קבוצה על ידי השמדה הן של הסמלים הפיזיים של כוח החיים שלה הן של מוסדות הרבייה הבסיסיים ביותר שלה, ובייחוד של היחידה המשפחתית. דפוס זה מתקיים הן לצד דפוסי אלימות ג'נוסידיים אחרים, מדוברים יותר, הן בכפיפה אחת איתם, ועימם יחד הוא יכול לשמש ראייה להתהוותו של היגיון ג'נוסידי הצומח בזמנים של קונפליקט.⁵⁹

המושג “מעשי זוועה כנגד כוח החיים” מבליט את הסבל ואת הטראומה שחווים שורדים ובני משפחותיהם, כעולה מעדויות של שורדים מבני הרומה.

עדויות של רוזליה מקבוצת הפולסקה רומה שופכת אור נוסף על האלימות של צבא ההתקוממות האוקראיני נגד בנות הרומה. רוזליה, ילידת 1932, סיפרה על הייסורים הקשים שסבלה אימה, דורוטה, מידי האוקראינים. דורוטה הייתה מגדת עתידות. לאחר שהנאצים עצרו את בעלה היא נאלצה לגדל לבד את שלוש בנותיה. יום אחד הפו אותה אוקראינים בני המקום באכזריות רבה כל כך עד שלא הייתה מסוגלת ללכת. פניה הושחתו וגופה נפגע קשות. רוזליה נזכרה שאימה סבלה מאוד ובמשך חודש שכבה מרותקת למיטה, נאנחת מכאב:

כשאימא חזרה הביתה לא זיהינו אותה בכלל כי היא הייתה מכוסה כולה בדם. לא זיהינו את אימא שלנו. היא לא הייתה מסוגלת ללכת על הרגליים; היא זחלה על הברכיים. לא יכולנו לראות את פניה ולא ראינו עליה שום בגד; היה אפשר לראות רק שהיא מכוסה בדם כי האוקראינים הפו אותה קשות. כשאימא חזרה למוחרת היום היא הסבירה לנו שהם שמו אותה על ספסל ארוך, מהסוג שהיה פעם בכפר, והפו אותה מכות אימות. זה היה נורא כל כך עד שהגוף שלה, הגב שלה, הכול נראה כאילו חתכו אותה בסכין.⁶⁰

אחותה של רוזליה ניסתה לטפל בפצעים של אימן, אבל בלי כסף למזון או לטיפול רפואי לא נותר להן אלא להתפלל. הן התמודדו גם עם רעב. כיוון שפחדו מהאוקראינים יותר משפחדו מהגרמנים, הן ברחו ליער וחיפשו מקלט באזור ווהלין, בין היתר בעיירות

⁵⁹ Elisa von Joeden-Forgey, “The Devil in the Details: ‘Life Force Atrocities’ and the Assault on the Family in Times of Conflict,” *Genocide Studies and Prevention* 5, 1 (April 2010), p. 2.

⁶⁰ Interview with Rozalia (born 1932, Włodzimierz, Poland), *VHA*, Interview 43587, February 8, 1998, Częstochowa, Poland; Interviewer: Stanisław Laskowski

ולודז'ימייז'וולניסקי (Włodzimierz Wołyński) ורוז'ישצ'יה. רוזליה מציינת שגופה ונפשה של אימה מעולם לא התאוששו לחלוטין מן ההתעללות שעברה. אפשר להניח שדורוטה סבלה גם מהתעללות ומהשפלה בעלות אופי מיני, כגון הפשטה בכוח, מגע לא-רצוי, עינוי מיני וכדומה. אולי היא אפילו נאנסה, אף שדבר זה אינו נאמר במפורש בעדות בְּתָהּ. לא ברור אם דורוטה החליטה שלא לחשוף את פרטי הסבל שלה לפני בנותיה או אם רוזליה ידעה על כך אבל בחרה שלא לשתף את המראיין.

עוד סיפור טרגי הוא סיפורו של מאצ'יי, בן לובארי, יליד 1936. הוא זוכר לילה גשום שבו לנו בני הרומה באוהלים במקום כלשהו בין סמבור (Sambor) למדיקה (Medyka). האוקראינים תקפו אותם כדי למצוא זהב: "כשהם לא מצאו שום דבר, הם ויתרו. הם לקחו נערה צוענייה אחת. הם אנסו אותה. כלומר הם עזבו אותה והלכו [...] נערה צוענייה צעירה [...] הם פגעו בה".⁶¹ האישה הצעירה שנאנסה שרדה, אבל סבלה מטראומה ונשאה כל חייה צלקות גופניות ונפשיות. מאצ'יי מייחס את ההתקפה ל"אוקראינים", אבל לא ברור אם התוקפים נמנו עם צבא ההתקוממות האוקראיני או היו אוקראינים מקומיים שחיילי צבא ההתקוממות הסיתו אותם לפגוע בבני מיעוטים.

סיפור אחר הוא סיפורה של מריה, ילידת 1929, מקבוצת הרומה הקרפטיים. המאורעות הטראומטיים האלה אירעו בעיירה מְּשָאנָה (Mszana) שליד דוקלה (Dukla). אביה של מריה נמלט מהנאצים ואימה נשארה לבדה לטפל בתשעת ילדיהם, ובכלל זה בילדה בת ארבע-עשרה שנישאה זמן קצר אחרי שאביה ברח. אימה של מריה ובנות רומה אחרות הועסקו בעבודות כפייה אצל אוקראינים וכולן חוו אלימות מגדרית. האוקראינים היו מכים את הנשים בסוף יום העבודה. מריה סיפרה בדמעות על יום שבו בא אוקראיני אחד לביתם:

אימא הלכה לפתוח את הדלת. וכשהאוקראיני תפס את הידית ההיא, זו שמשמשת לטחינה, הוא הוציא אותה מהידיים שלנו בכוח. אלוהים ישמור, כמספר המדרגות שהיו שם, ככה מספר ההצלפות שחטפנו אני ואימא שלי בגב. הם לא הפו אותי כאן, אלא בשוקיים, ואת אימא שלי היכו עד זוב דם בזרועות שלה, בגב שלה, ברגליים שלה. לא יכולתי ללכת על הרגליים כמה ימים [...] ⁶²

למוחרת היום הלכה אימה לעבודה חרף הפציעות שלה ואמרה שהפּו אותה ושהיא לא יכולה לעבוד. כששאל אותה המפקד מי פגע בה היא הצביעה על האחראי, והוא נענש. האישה הזו לא חזר עוד לבית המשפחה. עם זאת, המשפחה נפגעה מאלימות מצד אוקראיני אחר, שהיה שב ומבקר בביתה ומכה הן את האם הן את הילדים. כעבור זמן מה נשלחו מריה ודודניתה לעבוד בלייפציג ואימה נשארה מאחור עם שבעה ילדים. לבסוף איחד אביה את המשפחה – הוא לקח את כולם לליברץ (Liberec), שבה עבד במפעל למטוסים.

⁶¹ Interview with Maciej (born 1936, Lwów, Poland), *VHA*, Interview 33055, June 25, 1997, Ursus, Poland; Interviewer: Stanisław Laskowski

⁶² Interview with Maria, Interview 45718, May 6, 1998

לאחר המלחמה חזרה משפחתה של מריה לְמְשָאנָה, אבל כיוון שהאוקראינים בני המקום המשיכו לפגוע בקהילה המקומית והסכנה שנשקפה מהם לא חלפה, נאלצו הוריה לקבל החלטה קשה, וב־1947 הם בחרו לעבור להתגורר במערב בחיפוש מקום לחיות בו בשקט ובביטחון.

יש לציין שמהשוואת הנרטיבים עולה שהפושעים האוקראינים התאפיינו באכזריות רבה יותר מזו שאפיינה את הפושעים הגרמנים. ייתכן שהסיבה היא שהפושעים האוקראינים היו ברבריים יותר, אבל חשוב לתת את הדעת על נקודת המבט השונה מעט העולה מתיאורים אלו. ייתכן שהאכזריות שמיוחסת לפושעים האוקראינים בתיאורים של שורדים בני רומה לא הושפעה רק מחומרתם של המעשים, אלא גם מהקרבה ומהאינטימיות בינם ובין הפושעים. ייתכן שהשפה המשותפת לבני הרומה בפולין וללאומנים האוקראינים וההבנה בין שתי הקהילות העצימו את האימה של בני הרומה לנוכח חוסר האנושיות של האוקראינים וגרמה להתנהגותם להיראות באופן סובייקטיבי עזת מצח יותר. ייתכן שהפושעים הגרמנים, לעומת זאת, שהיו מרוחקים יותר ולא מוכרים, נתפסו קשורים פחות לניצולים מבני הרומה. ניתוח זה, שמתחשב בדקויות, מדגיש את קשרי הגומלין המורכבים בין טבע הזוועות שנעשו ובין תפיסת השורדים, שהתעצבה בהתאם לקרבה ולקשרים הלשוניים והתרבותיים המשותפים.

מעשי אונס וניסיונות אונס שביצעו חיילים סובייטים

רוב הנרטיבים על אלימות מינית או על ניסיונות לאלימות מינית נגד נשים בנות רומה נסבים על פשעים של חיילים סובייטים, חיילי הצבא המשחרר. אכן, אונס וביזה היו חלק מדפוס האלימות של הצבא האדום בהתקדמותו מערבה, למרכז אירופה, לאחר ניצחונו בקרב על סטלינגרד בפברואר 1943.⁶³ בחודשים שלאחר הניצחון בקרב שחרר הצבא האדום אזורים וערים שכבשו הנאצים וכן מחנות ריכוז ומחנות השמדה כגון מיידנק (יולי 1944), גרוס־רוזן (ינואר–פברואר 1945), אושוויץ (ינואר 1945), רוונסבריק (אפריל 1945) ושטוטהוף (מאי 1945).⁶⁴ גם כאן אנחנו מוצאים מעשי אונס שביצעו המשחררים.

אף על פי שידוע לכול שחיילי הצבא האדום ביצעו מעשי אונס בהיקף נרחב, עלינו לשאול באיזו מידה העובדה ששורדות בנות רומה זוכרות את רוב מעשי האונס שעשו חיילי הצבא האדום משקפת מציאות היסטורית. נוסף על כך, חשוב להביא בחשבון את טבעו הדינמי של הזיכרון ואת נקודת הזמן שבה סיפרו השורדות על החוויות שלהן. האופן שבו שורדות מדברות על חוויותיהן ומבינות אותן עשוי להשתנות עם הזמן, שכן הוא מושפע מטבעו המתפתח של הזיכרון ומהשתנות המרחב הסוציו-פוליטי. השורדות

⁶³ Doris L. Bergen, *War & Genocide: A Concise History of the Holocaust*, Lanham: Rowman & Littlefield (2016), pp. 223–225.

⁶⁴ שם, עמ' 275–295.

סיפרו את סיפורן בסוף שנות התשעים, לאחר תום המלחמה הקרה, וייתכן שהתקופה האחרונה של הכיבוש הסובייטי מילאה תפקיד מרכזי בעיצוב נושא סיפוריהן. זיכרונות של מאורעות טראומטיים יכולים להשתנות עם הזמן ולקבל פירוש חדש, ושורדות יכולות לתת קדימות להיבטים מסוימים של חוויותיהן בהתבסס על ההקשר ההיסטורי והתרבותי הדומיננטי. מרחק הזמן מהכיבוש הגרמני, לצד התוצאות המיידיות יותר של הכיבוש הסובייטי, מבליטים אף יותר את הצורך בהבנה מפורטת של האופן שבו שורדות וזכרות את עברן ומתמודדות עימו. הם גם שופכים אור על קשרי הגומלין המורכבים בין המציאות ההיסטורית לקרבה בזמן ולתהליכים אינדיווידואליים של זיכרון.

אחד התיאורים מכמירי הלב של התוצאות הטרגיות של מעשי הסובייטים הוא תיאורה של אווה, ילידת 1931, מקבוצת הפולסקה רומה והקלָרָאש. אווה ואחיה היו עובדי כפייה בלופקובה (Łupkowa). לאחר השחרור הם מצאו את עצמם בז'שוב ושכרו שם דירה מאישה מקומית. אווה זוכרת היטב מעשה נורא שאירע בז'שוב כשחיללים סובייטים תקפו מינית אישה בת רומה ורצחו אותה: "אישה בת רומה נאנסה ונרצחה לנגד עינינו".⁶⁵

סיפור דומה שיתפה גם ברוניסלבה, ילידת 1923, מקבוצת הפולסקה רומה, שהייתה אסירה באושוויץ ואחר כך ברוונסבריק, עד שחרורה ב־30 באפריל 1945. לאחר השחרור היא נסעה עם עוד שש בנות פולסקה רומה ברכבת לקיילצה. אחת מהן הייתה רופה, נערה בת ארבע־עשרה שפחדה מאוד מהסובייטים כיוון שכבר הותקפה מינית ונאנסה.⁶⁶ אווה וברוניסלבה הן דוגמאות לבנות רומה ששיתפו באומץ סיפורים על סבלן הטרגי של אחיותיהן בנות הרומה.

עם זאת, חשוב להכיר בכך שעדויות אלו נדירות יחסית. סיפורה של ג'אוקדיה, ילידת 1932, מקבוצת הפולסקה רומה, חושף עד כמה קשה לנשים לזכור חוויות מגדריות ולדבר עליהן. כשנשאלה בזמן הריאיון עימה על חוויותיה כנערה צעירה בזמן הכיבוש היה ברור שהשאלות מעוררות בה מצוקה רגשית. היא פרצה בבכי והשתתקה. כשנשאלה אם כשהייתה נערה צעירה חששה ללכת בחופשיות ברחובות קיילצה היא לא הגיבה אלא יצאה במפתיע מן החדר בלוויית בנה. ברור ששתי השאלות האלה נגעו בזיכרונות טראומטיים מאוד. תגובתה רמזה שאולי הייתה קורבן להתעללות מינית ואין היא רוצה לדבר על כך עם זרים, אך לא היה ברור אם חיללים סובייטים פגעו בה או גרמנים נאצים. מיאונה לדבר על חוויותיה מבליט עד כמה הנושא הזה רגיש אצל הרומה. לאחר מכן התערב בנה וסיים את הריאיון. הוא הסביר שלא ימו יש בעיות בריאות ואין היא יכולה לדבר על "דברים

⁶⁵ Interview with Ewa (born 1931, Wola Miechowa, Poland), *VHA*, Interview 39660; October 8, 1997, Cracow, Poland; Interviewer: Stanisław Laskowski

⁶⁶ Interview with Bronisława (born 1923, Sochaczew, Poland), *VHA*, Interview 43321, February 14, 1998, Mława, Poland; Interviewer: Stanisław Laskowski

כאלה".⁶⁷ הוא ציין את הטאבו התרבותי והדגיש שכגבר שעומד בראש המשפחה תפקידו להגן על אימו מההשפלה האפשרית הכרוכה בשיתוף אחרים בזיכרונות מכאיבים אלו. דינמיקה זו משקפת היבטים של הטרור־פטריארכיה, שבה גברים מחזיקים בכוח ובסמכות משמעותיים במבנה המשפחתי.

מריה, ילידת 1924, מבני הרומה הקרפטיים, מספרת על ניסיון אונס שעברה בסוף המלחמה. ב־1942 זומנה אחותה בת הארבע־עשרה לעבודת כפייה. מריה, שהייתה אז בת שמונה־עשרה, החליטה באומץ להגן על אחותה הקטנה. היא התייצבה במקומה לעבודת הכפייה ועבדה שלוש שנים בחווה באוסטריה. בהגיעה לאוסטריה הובאה למנזר וישנה שם לצד נשים אחרות על הרצפה החשופה. למוחרת היום קנו איכרים מקומיים את העובדות תמורת 100 מרקים האחת. את מריה קנה איכר שהיא זכרה בחיבה כאדם טוב לב. היא המשיכה לעבוד אצלו עד יום השחרור. כשהתקדם הצבא הסובייטי ושחרר את האזור מצאה את עצמה מריה בהופפגרטן (Hopfgarten). בכפר זה ניסה חייל סובייטי לאנוס אותה. למזלה, חייל אמריקאי התערב והציל אותה מהתוקף הסובייטי. אפיזודה טראומטית זו הותירה בה את חותמה. מאז פחדה תמיד ללכת לבדה לכל מקום שהוא בשל הסכנה המתמשכת שדימתה לראות מסביב.⁶⁸

זופיה מקבוצת הפולסקה רומה סיפרה על כמה חיילים סובייטים שתקפו אותה ואת דודתה כשישנו בקיץ מתחת לכיפת השמיים. החיילים תקפו אותן באלימות. הם השליכו את עצמם על הסדינים וניסו לאנוס אותן. זופיה ודודתה הצליחו בדרך נס להימלט ליער ולהינצל מידם.⁶⁹

זופיה נקלעה שוב לסכנה גם בתקרית מפחידה אחרת, שאירעה בבקתה של שומר יערות. קבוצה גדולה של חיילים סובייטים נכנסה לבקתה לחפש נשים ומצאה שם כמה מהן. זופיה הגיבה בזריזות והסתתרה באסם לצד גברים בני רומה. כשהתקרבו הסובייטים לאסם יצא אחיה לקראתם ושאל אותם לרצונם כדי להסיח את דעתם. החיילים אמרו שהם מחפשים נשים, והאח טען שיש באסם גברים בלבד. בתגובה ירו הסובייטים לעבר האסם. למרבה הצער, נשים אחרות מהכפר, ככל הנראה גם נשים פולניות ונשים מבקתת שומר היערות, נאנסו באכזריות. זופיה לא ידעה בוודאות מה עלה בגורל אותן נשים ואם הן שרדו לאחר מעשי האונס, אבל היא סברה שנשים בנות רומה ניצלו מאימתן של תקיפות מיניות בזכות גברים בני רומה שנחלצו לעזרתן.

יוזפה, ילידת 1929, מקבוצת הפולסקה רומה, חוותה איום דומה באונס וברצח מידיהם של חיילים סובייטים. יוזפה מספרת שהאלימות המינית של אנשי הצבא הסובייטי נגד

⁶⁷ Interview with Leokadia (born 1932, Przedecz, Poland), *VHA*, Interview 45965, May 22, 1998, Rypin, Poland; Interviewer: Stanisław Laskowski

⁶⁸ Interview with Maria (born 1924, Hyrowa, Poland), *VHA*, Interview 33907, July 8, 1997, Wrocław, Poland; Interviewer: Stanisław Laskowski

⁶⁹ Interview with Zofia, 35648, June 9, 1997

נשים הייתה ידועה לכול, וכל משפחתה חיה משום כך בפחד תמידי. הסיוטים הגדולים ביותר שלהן התגשמו כשעצרו אותם כוחות סובייטיים סמוך לוורוצלב (לשעבר ברסלאו) ואיימו עליהם בתקיפה מינית וברצח. בן דוד של יוזפה הוא שהיה המלאך השומר שלהן במצב הרה אסון זה. הוא פנה במהירות לקומיסריון העממי לענייני פנים של ברית המועצות (נקוו"ד), המשטרה החשאית הסובייטית,⁷⁰ ובזכות התערבותו נחלצו ברגע האחרון מהמצב המסוכן.⁷¹

מספר העדויות על תקיפות מיניות של נשים בנות רומה מקבוצת הרומה הקרפטיים גבוה בהשוואה למספר העדויות על הפגיעות בנשים בנות פולסקה רומה, לובארי וקלדראש. הכוחות הסובייטיים שחררו את האזור הכולל את נובי סונץ' (Nowy Sącz) ונובי טארג (Nowy Targ) בינואר 1945. אניילה, מקבוצת הרומה הקרפטיים, שנולדה ב-1929 בביאלה וודה (Biała Woda), זוכרת היטב את הפחד של משפחתה מהחייל הסובייטי שתקף את אימה ברוניסלבה בשעה שנשאה את בנה הקטן בזרועותיה. כשניסתה להילחם בתוקף, נשמט התינוק מזרועותיה ונפל ארצה. התינוק נחבל קשות, והאם נאנסה. ברוניסלבה הייתה נחושה בדעתה להשיג צדק ופנתה אל המפקד הסובייטי. היא הגישה תלונה והציגה לראיה את הפגיעה של בנה. היא התבקשה לזהות את החייל שתקף אותה. בהמשך עדותה סיפרה אניילה שהקציין הסובייטי נקט צעדים לטיפול בבעיית התקיפות המיניות באזור. אומנם אניילה לא נקבה בתאריך המדויק של המעשה המחריד הזה, אבל אפשר להניח שהדבר היה בינואר 1945 או בחודשי המלחמה שלאחר מכן.⁷²

רישארד מקבוצת הפולסקה רומה סיפר על חוויה דומה. אף שאין הוא אומר את הדברים במפורש, הוא רומז לחוויות הקשות שחוו נשים בנות רומה מידי חיילים סובייטים: "לנשים אלו, לנשים אלו [...] אתם יודעים מה הם עשו להן". משפחתו של רישארד חנתה למזלה באזור שהוצבו בו חיילים סובייטים בפיקודו של קציין רוסי בן רומה, שהתנגד בתוקף לפגיעה מינית בנשים בנות רומה. כששמע הקציין על התקריות המחרידות האלה הוא ביקר במחנה של בני הרומה והביע את זעמו על חייליו שלו. רישארד נזכר: "הוא היה מאיור או קולונל. אני כבר לא זוכר. והוא הורה, הוא רצה לירות ברוסים ההם".⁷³

זיגמונט, יליד 1935, מבני הרומה הקרפטיים, אף הוא מדגיש את שכחות האלימות, נגד נשים בנות רומה באזור נובי טארג. אלימות זו פסקה רק כשקציין סובייטי מבוגר יותר,

⁷⁰ הנקוו"ד נכח בערים המשוחררות כדי להשליט בהן סדר ולדכא "אויבים" – בין השאר על ידי מעצר מנהיגים וחיילים של המחתרת הפולנית, עינויים ורדיפתם. הנקוו"ד אף גירש מאות אלפי אזרחים פולנים לגולאגים והעביר שלל מלחמה.

⁷¹ Interview with Józefa (born 1929, Żyrardów, Poland), *VHA*, Interview 43787, January 31, 1998, Częstochowa, Poland; Interviewer: Stanisław Laskowski

⁷² Interview with Aniela (born 1929, Białawoda, Poland), *VHA*, Interview 46544, April 27, 1998, Jasło, Poland; Interviewer: Stanisław Laskowski

⁷³ Interview with Ryszard (born 1933, Międzyrzec, Poland), *VHA*, Interview 33144, June 26, 1997, Grodzisk Mazowiecki, Poland; Interviewer: Stanisław Laskowski

שהיה בעל סמכות באזור, אסר במפורש לאנוס נשים בנות רומה.⁷⁴ זיגמונט לא סיפק את התאריך המדויק של האירועים, אך סביר להניח שהם קרו סמוך לשחרור נובי טארג ב־28–29 בינואר 1945 או בחודשי המלחמה שלאחר מכן.

זיכרונותיו של זיגמונט שופכים אור על המאמצים הרבים שעשו משפחות של בני רומה להגן על הנשים בקהילה. הוא מספר על התפקיד שמילא הוא עצמו בהגנה על נשים ממשפחתו, כשעמד על המשמר מחוץ לביתן: "כשהיינו רואים שהסובייטים מתקרבים, הן [הנשים] היו רצות לתוך היער, כל הנשים האלה כולן נמלטו ליער [...] הן רצו לתוך היער כי הן פחדו".⁷⁵ סיפור זה ממחיש בצבעים חיים הן את חומרת הבעיה הן את המחויבות חסרת הפשרות של בני משפחה מקהילת הרומה לשמור על שלומן וכבודן של נשות הקהילה.

עוד עדות שסיפקה ראיות לניסיונות האונס בזמן המלחמה היא עדותה של מריה, ילידת 1932, שגדלה ביורגוב (Jurgów), במשפחה מסורתית של בני רומה קרפטיים. היא זוכרת היטב את אוירת הפחד ששררה באזור באותה תקופה: "כולם פחדו ללכת לכל מקום שהוא. אחר כך, כשהגרמנים עזבו והרוסים הגיעו, פחדנו גם מאותם רוסים. פחדנו מאוד מאותם רוסים". כשנשאלה מדוע פחדה, השיבה מריה: "אני כבר לא זוכרת. גם הם [הסובייטים] היו ממש לא נעימים. כמה מהם היו מנומסים, אבל אחרים חיפשו אלוהול ו[הוסיפה בלחש] אנסו נשים. [...] גם אנחנו פחדנו, פחדנו נורא".⁷⁶ מהזיכרונות של מריה עולה בבירור שבנות הרומה ביורגוב נאלצו להסתתר מהחיילים הסובייטים והיו אחוזות חרדה בגלל מעשי אונס או ניסיונות אונס שאירעו באזור לקראת סוף המלחמה.

לפגיעות מיניות הייתה השפעה עמוקה גם על המופעים המוזיקליים של בני הרומה בעת ההיא. להקת בני הרומה מנובי טארג עשתה התאמות נרחבות במופעיה כדי להימנע מההתנהגות משולחת הרסן של רבים מהחיילים הסובייטים. אחד מחברי הלהקה היה סטניסלב, שנוולד ב־לֶפֶשֶׁה ויז'נה (Łapsze Wyżne) בשנת 1929 ונמנה עם הרומה הקרפטיים. תפקיד הלהקה היה לברר את החיילים הסובייטים שהוצבו בנובי טארג, אבל הנשים בנות הרומה פחדו מתקיפה מינית ולא רצו להופיע לפניהם, ולכן הן הסתתרו מפניהם, לעיתים קרובות במרתפים. כדי למנוע פגיעה בהן ולהבטיח שהמופעים המוזיקליים יימשכו, קיבל עליו סטניסלב תפקיד יוצא דופן. הוא היה מתלבש כאישה בת רומה ורוקד עם החיילים הסובייטים במהלך המופעים:

⁷⁴ Interview with Zygmunt (born 1935, Szaflary, Poland), *VHA*, Interview 37595, October 15, 1997, Nowy Targ, Poland; Interviewer: Stanisław Laskowski

שם.

⁷⁶ Interview with Maria (born 1932, Jurgów, Poland), *VHA*, Interview 42053, October 23, 1997, Ostrowsko, Poland; Interviewer: Stanisław Laskowski

- סטניסלב: [...] במקום שאחי גר בו, הם היו מופיעים לפניהם [הסובייטים]. הם רקדו עם הקוזקים האלה. הנשים התחבאו.
מראיין: למה?
סטניסלב: הן פחדו.
מראיין: הנשים הצועניות? בנות הרומה?
סטניסלב: בנות הרומה, נשים בנות רומה.
מראיין: למה?
סטניסלב: הן פחדו מהרוסים האלה. אז הן [בנות הרומה] היו מלבישות אותי [...]. בשמלות האלה.
מראיין: בשביל הלהקה?
סטניסלב: כן, והייתי צריך לרקוד עם הרוסים האלה.
מראיין: כאישה?
סטניסלב: כאישה, והם היו טופחים על הגוף שלי [צוחק] [...].
מראיין: ואת הבגדים קיבלת בהשאלה מהנשים הצועניות, כן?
סטניסלב: כן, מהנשים הצועניות. הן נתנו לי שמלות של צועניות.
מראיין: אבל מי נתן אותן? הרוסים, כן?
סטניסלב: לא, לא, הנשים הצועניות נתנו אותן, כי הן הסתתרו והם [הרומה] ניגנו [...].
מראיין: מאיפה הם [הסובייטים] לקחו את הוודקה? [...]
סטניסלב: הם קנו אותה מהרומה ו[הרומה] ניגנו לפניהם. והם רקדו את ריקוד הקוזקים ואני רקדתי איתם, לבוש כאישה. זו הייתה ממש חוויה. [...]
מראיין: איפה הבנות הסתתרו מהם? הם יכלו למצוא אותן, נכון?
סטניסלב: היו להן בורות במרתף, שבהם אחסנו תפוחי אדמה [...] בדירות היו בורות והיה שם בשר ו[...] גדולים למדי [...].
מראיין: מזווים?
סטניסלב: כן, והן הסתתרו שם.⁷⁷

⁷⁷ Interview with Stanisław (born 1929, Łapsze Wyżne, Poland), *VHA* Interview 39657, October 2, 1997, Nowa Huta, Cracow, Poland; Interviewer: Stanisław Laskowski

אם כן, הלהקה העדיפה לנקוט גישה מעשית יותר. במקום שנשים יופיעו, הלבישו גבר בבגדי אישה וכך פחתה הסכנה לפגיעה בנשים. פתרון יצירתי זה אפשר למשפחות של בני רומה להגן על הרעיות, הבנות והסבות מפגיעה. החיילים הסובייטים היו שיכורים מכדי לזהות שמי שרוקד איתן הוא לאמיתו של דבר גבר. הסתגלות זו העידה על התושייה של הלהקה לנוכח הסכנה שבה היו נתונות הנשים. מנגד, ההחלטה בוודאי העמידה את סטניסלב ואת הלהקה בסכנה של ממש. אילו גילו החיילים הסובייטים את התרמית, הם היו כנראה מגיבים באלימות כלפי הגברים שהיו מעורבים בה או מענים אותם.

מיכל, יליד 1936, מבני הרומה הקרפטיים, נזכר שהסובייטים היו מבקרים גם בשאפלרי (Szafłary) כדי לשמוע את תזמורת בני הרומה. הם היו מבקשים מהמוזיקאים בני הרומה לנגן שירים רוסיים ושירים של בני הרומה ולבדר אותם במופעים שלהם. אבל לביקורי הרוסים היו גם צדדים אפלים יותר. מיכל סיפר שהסובייטים היו באים לשאפלרי גם בלילות, לעיתים קרובות שיכורים וחמושים, ופעמים רבות תקפו באלימות נשים בנות רומה. בריאיון שאל המראיין אם זו הייתה הסיבה שבגללה מיאנו נשים בנות רומה מהעיר להשתתף בראיונות לקרן השואה. ואכן, אנחנו יכולים להניח שנשים ששרדו ועדיין חיו באזור לאחר המלחמה הרגישו בושה עמוקה בשל חוויות העבר שלהן ולכן בחרו שלא להתראיין:

- מראיין: איך אתה זוכר את התקופה שבה הרוסים היו מוצבים כאן?
 מיכל: ובכן... כאן היחס שלהם אלינו היה גרוע אפילו יותר, כי הם לא נתנו לנו לישון בלילה. הם לא נתנו לנו לישון בכלל. הם באו לכאן בשביל הנשים, לא משנה מה...
 מראיין: הנשים לא ניסו לברוח או להגן על עצמן?
 מיכל: איך? ...
 מראיין: לא יכולתם להגן עליהן?
 מיכל? איך? הם היו חמושים... שיכורים... הרבה פעמים הם היו מגיעים לכאן שיכורים. היו להם מתקנים בשאפלרי. הם יכלו לבוא לכאן מתי שהם רק רצו ו...
 מראיין: ולכן היום הצועניות הזקנות, ה־Phuro Romni⁷⁸, לא רוצות לדבר איתנו ולספר לנו? כי הן מתביישות?
 מיכל: נכון, הן מתביישות, כן.
 מראיין: כי פגעו בהן?

⁷⁸ המונח הנכון ברומאני הוא Phure Romnia, שפירושו "זקנות הרומה".

- מיכל: פגעו בהן נורא... זה היה נורא.
 מראיין: אבל הם [הסובייטים] לא הרגו אף אחד, נכון?
 מיכל: לא, לא.
 מראיין: לא, האם הם רק איימו עליהן?
 מיכל: כן, הם איימו, הם איימו עלינו ככה...⁷⁹

מיכל סיפר שהסובייטים היו מגיעים בדרך כלל בקבוצות של שלושה או חמישה. אבל בעיירה היו רק חמש או שש נשים בנות רומה. פירוש הדבר שמספר הסובייטים היה גדול לפחות פי שניים ממספר הנשים. במקום להגן על הנשים, גברים רבים מבני הרומה בחרו לברוח, כי הסובייטים איימו עליהם באלימות או במוות. סיפור זה חושף תחושת בגידה לא־מדוברת של הנשים לנוכח נטישת הגברים שהיו אמורים להגן עליהן. הנרטיב של מיכל רומז גם לאפשרות שהגברים מהקהילה שלו הרגישו לעיתים חסרי אונים וחששו לחייהם כשעמדו מול קבוצות של חיילים חמושים.

מיכל מגולל גם את סיפורה של קרובת משפחה, אישה מבנות הסינטי, שהסתתרה בעליית הגג מפני חייל סובייטי שיכור:

אני זוכר שבא רוסי אחד ועדיין היה צלב... הצלב ההוא שם למעלה, ישו. הייתה כאן אישה צוענייה; היא הייתה גרמנייה הצוענייה ההיא. היא הייתה צוענייה גרמנייה. היא הסתתרה בעליית הגג. הוא רצה לעלות לשם, הוא היה שיכור, [והאישה] שפכה דברים מעליית הגג ישר לתוך העיניים שלו, אז הרוסי לא היה יכול לעלות לעליית הגג. אז הוא בא לדירה, עמד בפתח וירה בישו... בצלב ההוא, אבל לצלב לא קרה שום דבר. הצלב נמצא שם עד היום.

האיש היה שיכור מכדי לטפס לעליית הגג, שהגישה אליה הייתה קשה, אז הוא ירה באקדחו, ובמקום באישה פגע שלא במתכוון בדמות עץ של ישו הצלוב שהייתה תלויה על הקיר. המשפחה רואה בזה נס, כי הכדור לא גרם שום נזק. בזמן הריאיון דמות הצלוב עדיין הייתה תלויה באותו מקום. חשוב לציין שמיכל עצמו היה ילד בזמן אירועים אלו. עובדה זו מעוררת שאלה מעניינת בנוגע למהימנות זיכרונותיו. בהתחשב בגילו אז, אפשר לתהות באיזו מידה הוא עצמו זוכר את האירועים ובאיזו מידה הושפעו זיכרונותיו וסיפוריו מהדרכים שבהן סופרו האירועים מאוחר יותר, או אולי הושתקו, בתוך הקהילה שלו. בחינה של יחסי הגומלין בין זיכרונות אישיים לנרטיבים משותפים חיונית להבנה מורכבת יותר של נקודת המבט של מיכל על אירועים היסטוריים אלו.

⁷⁹ Interview with Michał (born 1938, Nowy Targ, Poland), *VHA*, Interview 37593, October 15, 1997, Szaflary, Poland, Interviewer: Stanisław Laskowski

סיכום

את העדויות בשפה הפולנית של בני רומה ששרדו מרצח העם או שהיו עדים לו אסף הארכיון להיסטוריה חזותית של קרן השואה. המראיין המסור של הארכיון היה סטניסלב לסקובסקי. האוסף כולל עשרים ושלוש עדויות שמזכירות במישרין או בעקיפין אלימות מינית ומגדרית נגד נשים ונערות בנות רומה במלחמת העולם השנייה. בעדויות אלו מתוארים עשרים ותשעה מעשי אונס, ניסיונות אונס ומעשים של אלימות מגדרית נגד נשים ונערות בנות רומה בפולין הכבושה. שלושיעשרה מהעדויות עוסקות במעשי אונס וניסיונות אונס שביצעו חיילים סובייטים, שש באלימות מגדרית והתעללות מינית שביצעו לאומנים אוקראינים, ועשר בניסיונות אונס ואלימות מגדרית שביצעו גרמנים נאצים. שאלה אחת שעולה ממספרים אלו היא אם אלימות מינית הייתה נפוצה בקרב החיילים הסובייטיים יותר מכפי שהייתה נפוצה בקרב הפושעים האחרים. הנתונים המספריים המוצגים כאן מלמדים שמן ההכרח לבחון את שכיחותה של האלימות המינית בקרב החיילים הסובייטיים בהשוואה לשכיחותה אצל הפושעים האחרים. אומנם המספרים מעידים לכאורה על שיעור גבוה יותר של פושעים שביצעו חיילים סובייטים, אבל חשוב לבחון מסקנה זו בזהירות. את העובדה שהאלימות המינית של החיילים הסובייטים מוזכרת לעיתים קרובות יותר משמוזכרת האלימות המינית של פושעים גרמנים ואוקראינים אפשר לקשר גם לעובדה שהראיונות נערכו בשנות התשעים, זמן קצר לאחר תום המלחמה הקרה, כשהכיבוש הסובייטי עדיין היה טרי בזיכרונם של השורדים. הכיבוש הגרמני, לעומת זאת, היה מאורע היסטורי רחוק יותר, וייתכן שהתפוגגות המיידיות והחשיבות שלו השפיעה על תדירות הדיווחים על מעשי אונס שביצעו גרמנים. יש צורך במחקר נוסף כדי להעמיק בשאלה זו.

ככלל, השורדות והשורדים מדברים על כל אחת מקבוצות הפושעים הללו בדרך שונה. סיבה אחת לכך טמונה אולי בעובדה שהאלימות התרחשה בשלבים שונים – המלחמה, הכיבוש, רצח העם והשחרור – ובכל שלב היו משמעותה והשפעותיה שונות. מעשים של אלימות מינית ומגדרית נגד נשים ונערות בנות רומה שביצעו אוקראינים וגרמנים אירעו בתחילת המלחמה, ואילו מעשי האונס ואיומי האונס של הסובייטים התבצעו לקראת סוף המלחמה, בזמן השחרור או מייד לאחריו.

העדויות שנבחנו כאן מעוררות את הרושם שאת הצורות האכזריות ביותר של אלימות מינית ומגדרית כלפי נשים בנות רומה נקטו לאומנים אוקראינים. מחקרים היסטוריים אחרים מראים שההתנהגות של אנשי הארגון האוקראיני הלאומני וצבא ההתקוממות האוקראיני התאפיינה לעיתים קרובות באלימות חריגה. לכן חיוני להמשיך לחקור את המניעים שביסוד האלימות הקיצונית הזאת ואת האופנים שבהם כוונה נגד נשים ונערות בנות רומה.

אומנם השורדות והשורדים מציינים היכן התרחשו האירועים, אך רק בעדות אחת מעשרים ושלוש העדויות שבחנו מצוין גם הזמן המדויק של האירוע. ייתכן שהסיבה לכך

היא שהראיונות עם השורדות והשורדים בני הרומה נערכו רק בשנים 1997–1998, כלומר יותר מחמישה עשורים לאחר תום מלחמת העולם השנייה, ולכן העדות והעדים מתקשים להיזכר בפרטי החוויות שלהם בזמן המלחמה והאירועים שהיו עדים להם. נוסף על כך, עם חלוף הזמן מתו שורדים רבים, והדבר מדגיח עד כמה חשוב התייעוד של עדויות אלו לשימור זיכרון סבלם וחוסנם.

ניתן לראות קשר הדוק בין אלימות מינית ומגדרית נגד נשים ונערות בנות רומה במלחמת העולם השנייה ובין תהליכים של דה־הומניזציה ואלימות ג'נוסידית. תקופה זו התאפיינה בהתגברות חסרת תקדים של הדה־הומניזציה של בני הרומה – הרבה יותר משנים קודמות, שהתאפיינו בחקיקה נגדם, באפליה שיטתית, בדעות קדומות ובגזענות. נשים בנות רומה מצאו את עצמן נתונות לדה־הומניזציה כפולה – לא רק מידי גרמנים נאצים ואוקראינים, אלא גם מידי חיילים סובייטים. אפליה כפולה זו התבטאה בשתי דרכים חשובות: ראשית, נשים בנות רומה נתפסו כולן "תת־אנושיות" ולכן היה אפשר לפגוע בהן אנושות בלי להידרש לתת על כך שום דין וחשבון. שנית, אלימות מינית נגד נשים בנות רומה, לרבות אונס, נתפסה למרבה אסונן כשלל מלחמה או אפילו כפרס. מעשים מחרידים אלו, ובכלל זה השחתה מבעיתה של איברי המין של בנות רומה, משמשים דוגמה בוטה למונח "מעשי זוועה כנגד כוח החיים" שטבעה פון יודן־פורגיי.

כדי להפנות את תשומת הלב לאופייה הייחודי של האלימות המינית והמגדרית של פושעים גרמנים ואוקראינים ואף חיילים סובייטים נגד נשים בנות רומה, ובייחוד למעשי האונס, ניתחתי את העדויות בהקשר הרחב יותר של תהליכי הסקסואליזציה, האקזוטיזציה וההגזעה של בנות הרומה באירופה, שנמשכו מאות שנים. מסגרת זו חיונית כדי להבין כיצד השפיעו תהליכים ממושכים אלו השפעה רבה כל כך על התנהגות הפושעים ועל החוויות של נשים בנות רומה עם גברים שאינם בני רומה. חשוב לציין שפשעי המין נגד נשים בנות רומה לא היו חמורים יותר או אכזריים יותר מכלל פשעי המין שנעשו במלחמה. לדוגמה, האלימות המינית או בעלת האופי המיני של כמה פושעים אוקראינים נגד נשים פולניות ולא־אוקראיניות בוהלין ובמזרח גליציה במסגרת מאמציהם לטיהור אתני הייתה אכזרית לא פחות. עם זאת, הסטריאוטיפים המתמשכים עיצבו ללא ספק הן את ביצוע הפעולה האלימה הן את הדרך שבה נחוותה.

בגלל שילוב של איסורים תרבותיים פנימיים של בני הרומה ושל רגשות בושה והשפלה בחרו רבות מבנות הרומה שלא לחשוף את החוויות הטראומטיות של ההתעללות המינית שהייתה מנת חלקן בזמן מלחמת העולם השנייה. לכן רוב הנרטיבים על פגיעות מיניות בנשים בנות רומה מקורם בסיפורים שסיפרו בני ובנות רומה אחרים, ולא בסיפורים של העדות־הקורבנות עצמן. רק נשים שהצליחו לחמוק מאונס דיברו בפתיחות על החוויות שלהן. את סיפורי האונס של שתי בנות רומה מבוגרות חשפו בני משפחה שישבו לצידן בזמן הריאיון. אפשר שהן עצמן לא זכרו את המעשים או לא רצו לדבר עליהם בגלל

הטראומה שעברו. אפשר גם שהן לא רצו לספר את סיפורן למראיין שלא זו בלבד שהיה גבר, אלא גם היה Gadjo (אדם שאינו בן רומה או שאינו שותף לתרבות בני הרומה ולרומאניפן).

מתום המלחמה ועד עצם היום הזה נשארו נשים בנות רומה לבדן עם הטראומה שלהן ולא יכלו לדבר על החוויה הנוראה שעברו עם בני קהילתן. נוסף על כך, אין באירופה מיעוט שהוכתם בסטיגמות רבות כל כך כמו הרומה, או שהיה – ועודנו – דחוי יותר מהם מבחינה חברתית ומופלה לרעה יותר מהם. כל הגורמים האלה תרמו לניכורן של נשים ונערות בנות רומה, והן נאלצו להתמודד לבד, בלי שום עזרה מבית או מחוץ. האלימות המינית והמגדרית נגד נשים ונערות בנות רומה בפולין הכבושה, ואחר כך בפולין המשוחררת, צילקה את הגוף ואת הנפש וגרמה טראומה רגשית וסבל לנשים ולבני משפחותיהן, שלא היה בכוחם לעשות דבר כדי לעזור להן להחלים.